

GLOBÁLIS IDENTITÁS

Kiss Endre

andkiss@hu.inter.net

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2021.1.113

Absztrakt

Esszékben egy hipotézist fejtünk ki napjaink globális világának három társadalmi képződményéről. Az elsőt a jóakarát társadalmának neveznénk. Legfontosabb közvetlen és pozitív meghatározottsága az értékorientált autonóm élet vágya, amely történetileg az 1989-es neoliberais, emberi jogi alapozású nyitányban gyökerezik. A második nagy csoportba (a második társadalomba) azok tartoznak, akikre nem jellemző ez a közvetlen értékorientáltság. Ők alkotják a számszerű többséget, de az összetételük közelebbi vizsgálatok szerint szociológiailag meglehetősen heterogén. A harmadik nagy csoportot (a harmadik társadalmat) azok képezik, akik empirikusan leírható, de szociológiai részleteiben még fel nem tárt módon tartoznak össze; ők azok, akiket a köznyelvben elitnek nevezünk. A három társadalom között igen komplex és heurisztikusan sok mindent megvilágító alap-kapcsolatok alakulnak ki.

Kulcsszavak

globális világ, három társadalom, értékorientáció, autonómia, neoliberalizmus, emberi jogok, elit

GLOBAL IDENTITY

Endre Kiss

Abstract

In our essay, we hypothesize three social formations of today's global world. We would call the first one the society of the goodwill. Its most important direct and positive characteristic feature is the desire for a value oriented, autonomous life which is historically rooted in the neoliberal, human rights based overture of the year 1989. The second large group (the second society) includes those who are not characterized by this direct value orientation. They make up the numerical majority, but their composition is, according to closer studies, sociologically quite heterogeneous. The third large group (the third society) is made up of those who belong together in an empirically describable, but sociologically not yet explored way. This group is what we call the elite in common parlance. There are very complex basic relationships between the three societies that heuristically shed light on many things.

Keywords

global world, three societies, value orientation, autonomy, neoliberalism, human rights, elite

GLOBÁLIS IDENTITÁS

Kiss Endre

A *politikai identitás* transzformációjának számos jelenségét tanulmányozhatjuk az elmúlt években, s jellemző, hogy e jelenségek az eltérő régiókban és államokban meglepően hasonló tulajdonságokat mutatnak, nyilvánvalóan nem függetlenül a nemzetközi érintkezés, a kapcsolattrendszerek és a kommunikáció sűrű hálózatainak természetes működésétől. Egyszerre meglepő és egyben szükségszerű, hogy a globalizáció értelmezésében nem kevés igen jelentős progresszív eredményt elérő Francis Fukuyama 2018-as könyvében az identitásnak nemcsak egy viszonylag tradicionális fogalomváltozatához tér vissza, de mint látni fogjuk, ezzel a változattal – mint *defenzív* döntéssel – mintegy ki akar térni a globális identitás új folyamatainak kihívásai elől (Fukuyama 2018).

Az identitás fogalmának előtérbe kerülése a korábbiakhoz képest Fukuyamához hasonlóan általában is viszonylag óvatosan történik. Részben az új és nemzetközileg releváns politikai identitások fejlődésének iránya még nem látható előre minden szempontból, de ennél bizonyosan jobban magyarázza ezt a tartózkodást, hogy nagyon is lehetségesek az új identitások kikristályosodásának olyan gravitációs irányai is, amelyek gyökeresen megváltoztathatják az 1989 után kikristályosodó alapvető politikai és társadalmi szerkezeteket.

A csoportképződések transzformációja identitás-alapú, tehát csak némi rekonstrukció árán ragadható meg, de jegyeiből kvantitatív és kvalitatív következtetéseket is levonhatunk. Már érzékelhető empirikusan, de még nincs a problémátlan tudományos rutinként elvégezhető empirikus kutathatóság stádiumában.

Három átfogó társadalmi képződmény körvonalaí rajzolódnak ki, amelyek a maguk empirikus státuszában kettős módon is globálisak. Egyrészt körvonalaik meglehetősen hasonlósággal rajzolódnak ki a globális világ legtöbb országában. Másrészt közvetlen globális létezésük is magasabb minőségű, mint az egyes országokban, illetve államokban megállapítható közös létezés puszta mechanikus összeadása. Miközben a globalizáció összes országában megjelennek, egyben globális létezők is, és globális módon is hatalmas és közös árnyékot vetnek. E látszólag bonyolult leírás szélsőségesen egyszerű. Franciaországhoz kötjük például a *gilets jaunes* (sárgamellényes) mozgalmat, ami minden kétséget kizáróan egy új társadalmi identitást is jelent. De ez a jelenség, bárhogy is nevezzék (vagy akár még ne is nevezzék), a globalizáció összes országában is megjelenik, s ezért magától értetődő módon tesz szert közvetlen globális létezésre is.

A három átfogó új képződményt *három társadalomnak* nevezzük, ami átmeneti megfogalmazás, de a folyamatban lévő, részben már markáns, részben még differenciálatlan átalakulásnak talán a legjobban felel meg.

Az *első* társadalmat a *jóakarát társadalmának* neveznénk. Legfontosabb közvetlen meghatározottsága az értékorientált autonóm élet vágya, amely történetileg az 1989-es neo-liberális, emberi jogi alapozású nyitányban gyökerezik.

A második nagy csoportba (a *második társadalomba*) azok tartoznak, akikre nem jellemző ez a közvetlen értékorientáltság, ők a számszerű *többség*, és közelebbi vizsgálatok alapján a maguk pozitívitasában meglehetősen *heterogén* összetételűek.

A harmadik nagy csoport (*harmadik társadalom*) az az előrehaladó, empirikusan leírható, de empirikus szociológiai részleteiben még nem maradéktalanul felmutatható nagy csoport, amit a köznyelvben *elit*nek nevezünk. Utalunk azokra az éppen a mi éveinkben szinte feltűnő szemantikai elmozdulásokra, amelyek az elit jelölésével kapcsolatosak. Ilyen például a *háttér-hatalom* fogalmának az a szemantikai változása, amelynek során e terminus a politikai szélsőségek szótárából lassan a *main stream* nyelvének részévé válik. E folyamat markáns párhuzama a *mély-állam* szemantikájának ugyancsak igen érdekes történelmet maga mögött hagyó változása, amelynek során ma ez a fogalom már a nyilvános szakértői beszélgetéseknek is gyakori fordulata.

E szóban forgó elit erős, mély és finom hatalmi legitimitását az 1989-es világtörténelmi fordulat teremtette meg, a csoport az idők folyamán szervesen alakult át azzá az *establishment*té, amellyel az első társadalom önként és erősen azonosul, a kezdetekkor egyenesen szinte maradék nélkül (hiszen benne látta az 1989-es fordulat megérdemelt győztesét). Ez azonban az az elit is, amellyel szemben a *második társadalom* önmagát elvileg ugyancsak maradéktalan módon normál társadalomként és egyben legitim többségként határozza meg.

A három társadalom között igen komplex és heurisztikusan megvilágító erejű alapkapcsolatok alakulnak ki. A *harmadik* társadalom az első társadalom önmeghatározásának, vágyott identitásának a tárgya. Az *első társadalom* az 1989-es év terméke. A *második társadalom* elemei és egyes összetevői 1989 után hosszan léteztek különösebb meghatározások és önmeghatározások nélkül, egyes nagy csoportjai minden bizonnyal határosak voltak az *első társadalommal*, és számos korábbi politikai és társadalmi, részben kulturális vagy vallási szerveződés meghatározottságait is magukon viselték. Árnýéklétezése után a 2007–2008-as világválság után lépett a *második társadalom* véglegesen a nyilvánosság elé, még pedig a már említett kettős módon: egyszerre az egyes államok és politikai egységek önálló összetevőjeként és ugyanakkor már önálló és közvetlen globális szereplőként is. A 2007–2008-as világválság akkor is korszakhatár, ha a globális folyamatok fejlődésében minden korszakhatár eleve csak viszonylagos lehet, mert a *második társadalom* létrejövetelében a döntő mozzanat éppen az volt, hogy a társadalomnak ez a nagy része ekkor és emiatt veszítette el azt a bizalmat a *harmadik társadalomban*, amelyet az *első társadalom* ma is érez és érezni is akar.

A jelen és egyben a történelem nagy kérdése a szemünk előtt alakul: mi lesz a *második társadalom* történelmi sorsa, amely a társadalom többségét képviseli, miközben éppen a három társadalom újonnan kialakuló új szerkezeti és kategorizációs meghatározottságai miatt erre a többségre még nem alakultak ki sem az adekvát tudományos, sem az adekvát politikai kategóriák.

Érdekesen érintkezik ezzel a problémával az az elterjedt és gyakran hangoztatott feltevés is, hogy a *jobb* és *bal* kategóriáival a szélesebb jelenben immár nem lehet semmit sem kezdeni. Ezzel a nézettel nem értünk egyet, de annyi bizonyos, hogy éppen a három új, alakulóban lévő társadalmi képlet láttán helyenként már valóban igen nehéz alkalmazni ezt a megkülönböztetést. S mint az ilyen vákuumokban történni is szokott, gyakran nyomul be egy ilyen vákuumba az instrumentális, manipulatív, sőt helyenként még a cinikus fogalomhasználat is. Bonyolítja ezt a helyzetet, hogy a három társadalom kialakulását végső soron alapjaiban meghatározó 1989-es világtörténelmi fordulat az anti-totalitarizmus jegyében ment végbe, azaz az anti-fasizmus és az anti-kommunizmus kettős jegyében, mely konstrukcióban természetesen már eleve is nehezebb elválasztani a markánsan jobb- és baloldali álláspontok átmeneteit a totalitáriánus álláspontoktól. A három társadalom akarva-nem akarva természe-

tesen érintkezik a bal- és a jobb fogalmaival, anélkül, hogy minden szempontból kielégítően le tudnák írni ezt az új folyamatot.

A három társadalom valódi genezise az 1989-es világtörténelmi forradalomhoz vezet vissza, de markánsabb kikristályosodása a 2007–2008-as válsággal hozható kapcsolatba. Mai és természetesen még mindig alakulóban lévő formái immár különleges globális reakció eredményei: az 1989-es kiindulás reakciója ez a 2007–2008-as válságra. Némi leegyszerűsítéssel ezt az identitás-alakulást a neoliberalizmus győzelmének, majd megrendítő (jóllehet még sok további alternatívát nyitva hagyó) válságának együttesével értelmezzük. A magyarázat nehézsége fakadhat abból, hogy a globális átalakulás számos dimenzióját kizárólag a politikai berendezkedés önmagában jelentős tényezőjével hozzák kapcsolatban, hiszen az identitás ebben az esetben sem egydimenziósítható csak a politikai rendszerre.

Ha a három társadalom társadalmi beágyazottságának további közös meghatározásait konkretizáljuk, az egyik legfontosabb konstituáló társadalmi tényezőt, az *államadósságot* kell először szemügyre vennünk. Az államadósság összefüggésében a *harmadik társadalom* azt szuggerálja az *első társadalom*nak, hogy az eladósodott állam *nem* a valóban releváns tényező és tényező a mai társadalmi életben, éppen ellenkezőleg, az állam jelentőségének csökkentése *felszabadító aktus*, ami egyenesen vezet a jó akarat társadalmát konstituáló individuációs és felszabadító folyamatok elősegítéséhez. Eközben a *második társadalom* „tisztán” vesztese az állam eladósodásának, az ő identitásának önállósodását a 2007–2008-as válság indította el.

Az 1989 utáni periódus *establishmentje* számára, ami érdemileg átfedi a *harmadik* társadalmat, viszonylagosan inkább előnyös, esetleg akár még kritikusan is előnyös a közszférának az a legyengülése, ami az állandósult államadósságból következik. Az így kialakuló viszonylagos előnyöket különösebb nehézségek nélkül akár abszolút előnyökre is átválthatja (sőt az előny-átcsoportosulás e mértéke elméletileg már felvetheti az *irreverzibilitás* kérdését is). Teoretikus perspektívából elegendő csak az államadósság árnyékában végrehajtott teljes privatizációs átalakulásra gondolni, ahol az oktatás összes fokozatától az egészségügyig, a magánhadseregtől a magán-atomreaktorig minden válhat magántulajdonná, amely állapot belátható időig valóban nem teszi még csak valószínűvé sem, hogy ez a tulajdoni alapzat visszaváltozzék. Az eladósodás generálta privatizációs hullámban vannak erkölcsileg és elvileg kiemelkedően problematikus „javak” is, például a tömegkommunikációs médiumok szimpla magántulajdonának tényét egyetlen filozófia sem lenne képes igazolni.

Az *első* és a *harmadik társadalom* összehangolt összjátékában a *második társadalom* a másik kettő folyamatos *ellensége*ként jelenik meg. Ez azért alakul ki így, mert a *harmadik társadalom* – okkal vagy ok nélkül – képtelen elképzelni, hogy ez a (*második*) társadalom saját fokozatos kirekesztődését, elszegényedését, deprivációját mindenféle ellenállás nélkül el legyen képes viselni. Valószínűleg a mélyebb történetfilozófiai szemlélet számára ez a legparadoxabb következménye Gorbacsov peresztrojka-jának (s ha ez nem is lehet kielégítő, teljesen inadekvátnak egyáltalán nem nevezhető). A *harmadik társadalom* egyik döntő sajátosságát éppen az az adott esetben akár öntudatlan hitetlenség és az ebből fakadó félelemnek nevezhető állapot határozza meg, hogy lehetetlennek tartják azt, hogy ez a többség egyszer ne ébredjen rá arra, hogy hosszú történelmi korszakok nehezen kiharcolt vívmányairól egy új világtörténelmi ígéret-csomag kedvéért kézzelfogható biztosítékok nélkül mondott le.

A *harmadik társadalom*nak legalább annyira tudatában kell lennie e hatalmas győzelmének és erőgyarapodásának, mint ahogy a *második társadalom*nak valamilyen mértékben a maga veszteségeivel kell tisztában lennie. Az *első* társadalomnak ebben a helyzetben nem marad más hátra csak az, hogy továbbra is fenntartás nélkül hitelt adjon a *harmadik társadalom* *második társadalom*ról adott értelmezésének.

A három társadalom mindegyike és egyben az együttese is az új médiavilágban él, beleértve a médiumok szinte naponta változó sokféleségét és differenciálódását is. A három társadalom helyzetét különösen is eredményesen jellemezhetjük a *médiumokhoz* való viszonyukkal.

A *harmadik társadalom* a kifejezés minden értelmében a médiavilág birtokosa, s ennek mind relatív, mind abszolút értelme meghatározó. Ezt a félelmetesnek mondható médiafölényt arra használja, hogy megtartsa az *első társadalmat* a maga 1989-as lelkesedésében és e történelmi fordulattal való teljesnek mondható azonosulásában. A *második társadalmat* a hatalmas médiavilág egyáltalán nem tekinti célcsoportnak, amennyire lehet ezt a többséget rejtett ellenségként, rejtett veszélyként is kezeli.

Amikor kolosszális médiafölényről beszélünk a *harmadik társadalom* javára, egyáltalán nem feledkeztünk el a *szociális média* ugyancsak hatalmas ütemű felemelkedéséről. Ez ugyancsak új valóság, és ráadásul ez a *második társadalom* már eddig is igen hatékonyan bizonyuló fegyvere. Ez az új médiakomplexum a legszorosabb és legsokrétűbb kapcsolatban áll az aktuális identitás-folyamatokkal. Nyilvánvalóan egy új társadalmi identitás kialakulásának terméke, aminek egyik szimptomája éppen az addig nemcsak monopol-helyzetben lévő, de nagyon is népszerű, sőt egyenesen szeretett médiától való elfordulás volt egészen a *Lügenpresse* (hazugság-sajtó) néhány éve már utcai tüntetéseken is skandált jelszaváig.

A három társadalom elmélete e pillanatban azzal a különös helyzettel nézhet szembe, hogy a *harmadik társadalom* kezében működő hatalmas médiarendszer *még* nem veszítette el erejét (s mintha amellet is elkötelezte volna magát, hogy a szociális média őt minden erejével támadó erőfeszítései ellenére is ugyanazt a vonalat folytassa). Vele szemben azonban *már* a szociális média ereje is növekedik. Nem tudhatjuk pontosan, hogy ez a párhuzamos növekedés (ami a politika történetében nem teljesen példa nélkül álló jelenség) a jelenben már az erők egyensúlyát jelenti-e vagy sem, mindenesetre mindkét médiavilág ereje kiemelkedő.

A három társadalom konstitúciója politikai, de még az identitás kijegecesedésének fázisában van. Hiányosan és aszimmetrikusan bontakoztatják ki a maguk politikai arcát. Ez részben még a fejlődés stádiumának problémája, részben nagyon erőteljesen a fennálló politikai keretek ellenállásáé (ne felejtjük el, hogy ezek a politikai keretek vagy 1989-ban jöttek létre, vagy akkor szerveződtek át, mint a szociáldemokrácia, de mindenképpen sikereik csúcán álltak). A három társadalom politikai áthatása, politikát alakító szerepe meghatározó, anélkül azonban, hogy politikai csoportosulásoknak nevezhetnénk őket. A helyzet képlékeny, ez azonban rögtön meghatározóvá is válik egy másik szemszögből. Mivel a három társadalom politikai kategorizálása még nem végleges, annál élesebb a harc a végső kategorizálás érdekében. Nemcsak a két médiacsoport közötti presztizs-küzdelemről van szó, de az *első társadalom* szívéért folytatott harcról is.

A fennálló politikai keretekhez való viszony igen érdekesen színezi a három társadalom identitás-közösségből politikai közösségbe való átmenetét. Felhívnanék a figyelmet Emmanuel Macron vagy éppen Ursula von der Leyen politikai kiválasztásának processzuális mozzanataira: mindkét esetben az érvényes politikai keretek működése lett felfüggesztve, illetve átértékelve egy-egy konkrét helyzet kihívására.

Ebben a pillanatban csak hipotéziseket lehet felállítani. Részben arra, hogy egyenes vonalúan előrehaladónak mutatkozik-e a jövőben is a három társadalom párhuzamos kibontakozásának tendenciája. Ezt természetesen a mai egyértelműség ellenére sem lehet biztosra venni. Az is nyitott kérdés, hogy beépül-e a három társadalom későbbi alakja a most érzékelhető politikai keretek közé – ezt akkor sem tekintjük valószínűnek, ha nyilván sokan vágyának egy ilyen megoldásra. Részben pedig az is nagy kérdés, hogy ha a három társadalom politikai kikristályosodása valóban megváltoztatja a jövőndő politikai kereteit, mely irányokban teszi majd ezt.

A három társadalom az identitásképzés alapjain mindenképpen útban van valamiféle szellemi, érületi, talán egyenesen spirituális közösség kialakítása felé. Metaforikusan (és kizárólag így) mondhatjuk, hogy az *első társadalom* típusában keresztényi („jó emberek vagyunk és azok is akarunk maradni”). A *második társadalom* érületileg távolodik az uralkodó média- és kultúravilágtól, az *establishment* (többé-kevésbé az *első társadalom*) világának elutasításához keresik a gondolati kereteket és a társadalmi mozgalmakat a kis közösségektől fölfelé. Az *első társadalom* kételkedni kezdő és a *második társadalom* meggyőződésükben még nem teljesen megszilárdult tagjai között konkrétan elég csekély lehet a távolság, mindegyik probléma nélkül felismerheti a maga arcát is a másikra tekintve. A *harmadik társadalom* érülete, éppen az 1989-es fordulat közvetlen és közvetett hatásainak hatalmas előnyei következtében, teljesen magabiztosnak mondható, stratégiája kimerül a visszatámadásban, a *második társadalom* marginalizálásában és kriminalizálásában.

E három csoport a maga differenciált kialakulásában folyamatosan építi-változtatja a társadalom szerkezetét. Nincs olyan minősített társadalmi csoport, amelynek karakterét és egyben helyzetét ne változtatná meg. Szemünkben a legizgalmasabb szerkezeti változás az egykori és jelenkori baloldal transzformációjában mutatkozik meg. Mielőtt azonban ezt a kérdést érintenénk, természetesen ki kell mondanunk, hogy ez a szemünkben frappáns magyarázat nem lép fel a baloldal elmúlt évtizede teljes magyarázatának igényével.

A három társadalom abban az értelemben, ahogy beszéltünk róluk, erőteljesen szét szakítja a baloldal homogénnek tekintett kiinduló helyzetét. A baloldali elit szinte már 1989 előtt érdemileg ahhoz a társadalomhoz tartozott, amelyből 1989 után a *harmadik társadalom* alakult ki. A baloldal beágyazott középrétege (az összes szociokulturális csoportot beleértve) érdemileg ma az *első társadalomhoz* tartozik (ezért nem meglepő például az ún. balliberalizmus jelensége vagy például a zöld baloldal). Végül a baloldal tömegei, amelyek mindig a valódi többség részei voltak, ma a *második társadalomhoz* tartoznak. Ily módon úgy néz ki a baloldal ideáltipikus átalakulása, mint az az egykori csokoládécsomagolás, amelyen hat színes emberalak volt látható, amelyek feje, törzse és lábai vízszintesen eltolhatók voltak minden irányban, és a gyerek eljátszhatott azzal, hogy az egyes fejek alá más törzset, és azok alá ismét más lábat tologat.

A sajátos politikai identitás az egyéni identitások személyes elmozdulásaiból tevődik össze a társadalmi gyakorlat permanens mozgásaiban. A politikai filozófiák legkiválóbb műveiben is vannak identitás-elemek, miközben a politikai elméletképzés egyik legsajátabb tudományelméleti eleme, hogy a politika értelmezője a leghatározottabb módon törekedhet értékmentes elemzésre, teljesen értékmentes azonban nemcsak a mindenkor érthető lélektani okokból nem lehet, de erkölcsi okokból sem, hiszen például a gonosz politikai megjelenését (ha erre kerül sor) nem lehet képes teljesen értékmentesen, elkötelezettség nélkül ábrázolni. Az identitás sajátos logikával és ritmusban jelenik meg a politikai elméletek történetében. Felfigyelhetünk arra, hogy ezekben az eltérő nagy hullámokban vannak közös vonások. A fennálló társadalmi keretek elviselhetetlensége elleni fellépés gyakran identitás-alapú, erre most csak az emberi jogok példáját szeretnénk idézni, amiből csak fokról-fokra vált valódi politikai jelenség, miután egy egyéni és csoportos identitás-érzés és identitás-nyilvánítás megalapozó összetevőjévé vált az emberi jogok beolvasztása az egyéni identitásba. A nemzeti vagy vallási kisebbségek esetében identitás és politika át is mehetnek egymásba. A meggyőződéssel képviselt, jogos és értéktartalmakat hordozó identitás számos politikai elmélet és mozgalom diadalútjának első állomása volt.

Francis Fukuyama 2018-ban mind a maga pályafutásán belül, mind pedig a legújabbkori politikai elmélet összefüggésében figyelemreméltóan fogalmazta ismét újjá az aktuális politikai identitást. Első tézisünk értelemszerűen az, hogy a kérdés 2018-as újrafelvetésének érdemileg csak akkor lehet létjogosultsága, ha az megfogalmazza, de legalábbis metszi vagy

érinti a három társadalom identitás-alapú felemelkedését. Második tézisünk pedig az, hogy a jelenkori identitáspolitikát más módon, mint ezzel a felfogással nem lehet adekvátan leírni.

Fukuyama, ha nem is eredeti, de tiszteletreméltóan átfogó identitáselméletet fogalmaz meg. Lényege, hogy az egész világon (de mint hangsúlyoztuk, az 1989-es fordulatot sikeresen és a végleges perspektíva igényével végrehajtó világban egyértelműen) az uralkodó politikával, azaz az *establishment*tel való szembenállás az identitás komplexumán belül az *elismerés* probléma kiéleződésén alapul. Fukuyama érdemileg helyesen érzékeli azt a jelenség-sort, amit az imént vázlatosan a *második társadalom* kialakulásaként írtunk le (aminek faktikus információs alapjai az unalomig töltenék meg a napilapok hasábjait, ha lennének még reprezentatív napilapok), hogy azután tiszteletreméltó egyértelműséggel és koherenciával az egész mozgalmat az elismerés, az *Anerkennung*, a büszkeség és a méltóság elmaradásával magyarázza. A hatalmas megmozdulást (amelynek napjainkban éppen Franciaország szolgáltatja legszemléletesebb példáját) tehát a tömeges elismerés iránti vágy magyarázza, s ezen a szálon ez az értelmezés tiszteletreméltó egyértelműséggel e nagy folyamatokat valóban a politikai identitás mozzanatára vezeti vissza.

Nyomatékosan hívjuk fel a figyelmet arra, hogy ezt a hegel-marx-i elismerés-elméletet Fukuyama egy ízben már kivételes sikerrel alkalmazta, nevezetesen éppen az 1989-et magyarázó „történelem vége”-elméletében. Ami a tematika újraírásában érthető lenne, éppen az lesz érthetetlen. Az elismerés-elmélet ugyanis az első esetben a világtörténelmi folyamat még láthatatlan lényegét tárta fel, a másik esetben a már látható lényegét leplezi el.

Fukuyama elmélete saját valóságot ábrázol. A három társadalom elméletének bemutatása helyett a *második társadalom* kialakulását ábrázolja, s azt is inadekvátan. Ezt pozitívan ki lehet mutatni egyszerűen úgy, hogy rekonstruáljuk e csoport valóságos identitás-problémáját.

A valóságban az új identitás hirdetése (amit Fukuyama annak tekint) nem az elismerés kikényszerítésének *offenzív* útja, hanem a társadalmi destrukció elleni *defenzív* reflex. Melfogásában az a legdrámaibb, hogy az ő *Anerkennung*-isméltése azt sugallja, hogy az új identitás némi jóakarattal és nagyvonalúsággal visszailleszthető a régi keretekbe. Az „igazi” valóságban azonban – a *jelenben* természetesen, hiszen a jövőbe nem látunk – az identitás utolsó „meztelen” kvalitására visszahúzódó társadalom egyáltalán nem gondolhat erre a visszaépülésre.

IRODALOM

- Fukuyama, Frances (2018) *Identity: Contemporary Identity Politics and the Struggle for Recognition*. London, Profile Books.
- Kiss, Endre (1997) Das Globale ist das Unmittelbarwerden des Absoluten? In: *Hegel-Jahrbuch, 1996*. Berlin, Akademie Verlag. 33–41.
<https://doi.org/10.1515/9783050073774-004>
- Kiss, Endre (2002) *Monetarista globalizáció és magyar rendszerváltás. Társadalomfilozófiai tanulmányok*. Budapest, Ferenczi és tsa bt.
- Kiss, Endre (2018) The Great Time, the Three Societies in the Globalization and the Three Souls of a Leftist Today. *Journal of Environmental Science and Engineering B*. 344–353.
<https://doi.org/10.17265/2162-5263/2018.09.004>